

**Erhan Bener'in *Ölü Bir Deniz*'ini Eylem Düzleminde
Okumak ve Anlamlandırmak**
Concept of Time and Space in Erhan Bener's 'Ölü Bir Deniz'

Ertuğrul İşler
Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
eisler@pamukkale.edu.tr

Özet

Gérard Genette'in yapısalci eleştiri yönteminden hareketle, Erhan Bener'in *Ölü Bir Deniz* adlı romanında metne dönük olarak yapılan bu çalışmada, eyleyenler süreci ile uzam irdelenmiş ve metne içkin ileti anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Abstract

In this textual study on *Ölü Bir Deniz* (The Dead Sea) by Erhan Bener, the process of persons and space has been treated and the textual message has been put forth according to Gérard Genette's method of structuralist criticism.

Ölü Bir Deniz, yeni emekli olmuş biyoloji öğretmeni Adnan Refik'le bir bankada önemli görev üstlenmiş Yüksel'in (her ikisi de orta yaşlıdır) bir tatil beldesinde başlayıp yine aynı yerde sona eren çıkarsız ve tutkulu aşlarının anlatıldığı, bir solukta okunabilen, insan yaşamındaki tekdüzeligi bir an için olsa da, bir kenara bıraktıran, yaşama yeni özlemler ve umutlarla bakmayı özendiren bir yapıt. Erhan Bener, yapıtında şehir yaşamının, aile ve çalışma ortamının kişilere yüklediği ağır koşulların, sorumlulukların yol açtığı bunalım, iç sıkıntısı, yalnızlık, içtensizlik, ikiyüzlülük, güvensizlik ve insan ilişkilerindeki yozlaşmayı, şehir yaşamının gürültüsü, kirliliği ve kalabalığından uzakta denizle doğanın kucaklaştığı, sakin bir tatil beldesinde iki kahramanının ağzından ve yaşadıklarından yola çıkarak dile getirir. Bu bağlamda roman kurgusunu şekillendiren olayların merkezine eyleyenleri ve eylemleri yerleştirmek eylemlerin temel dayanağı olarak evliliği ele almak metnin bütünündeki saklı anlamı, verilmek istenen asıl iletinin doğru algılanmasına yardımcı olur. Metindeki anlamlandırma sürecini hızlandırır, anlamlandırmayı, parçalardan bütüne gitmeyi kolaylaştırır. Adnan Refik ve Yüksel'i asıl eyleyenler, Ragıp, Fuat, Mehmet, Ahmet, Yüksel'in eşi ve çocuklarını ise yardımcı ya da uydu eyleyenler olarak adlandırabiliriz. (Tatil

beldesini asıl uzam, İstanbul ve diğer yerleri yardımcı ya da uydu uzamsal öğeler olarak değerlendirebileceğimiz gibi). Bu nedenle, eylemsel aşamaları ve süreçleri belirlerken hareket noktası iki eyleyen (Adnan Refik ve Yüksel) olur. Ana olay örgüsü onların çevresinde gelişir ve şekillenir. Yapıt'ın bütünlüğü içerisinde, olay örgüsünü oluşturan eylem süreçlerini, aşamalarını, metnin saklı anlamını, okura vermek istediği iletiyi bu ilişki çerçevesinde ele alıp değerlendirmek gerekir. Yazarın uzam olarak sakın bir tatil beldesini, zaman olarak da yaz mevsiminin başlarını seçmesi rastlantısal değildir. Kişilerin uydu uzamlardaki (espaces satellites) işlevleri ne olursa olsun olayın geçtiği asıl uzamın (espace central) sürekliliği ve kalıcılığı yoktur. Bir yaz aşkı tanımlamasına uyan bir uzamı seçer yazar. Tıpkı kişilerinin birbirlerinde keşfettikleri aşkın tinsel ve bedensel birlikteliklerini sonsuza kadar sürdürmeye yetmemesi gibi. Zira, bu uzam iki kahramanın geçici olarak buldukları, bulunmak zorunda oldukları bir yerdir. Daha önce hiç yaşamadıkları bir aşk serüveninde buluşmalarını sağlayan asıl uzam (tatil beldesi) birlikteliklerinin sona ermesine yol açan, kendilerini bir türlü soyutlayamadıkları ve soyutlayamayacakları geçmişleriyle ilgili koşulların baskın çıkmasıyla birlikte anlatıdaki işlevini tamamlar. Uzam, kişilerin eylemlerinin biçimlenmesinde ve anlamlandırılmasında kaçınılmaz olarak belirleyici bir işlev üstlenir. Geçmiş yaşamlarındaki tekdüzelikten, ikiyüzlülüğten, içtensizlikten bunalan, boğulan ve çıkış yolu arayan Adnan Refik ve Yüksel kendilerinin fazla tanınmadığı bu küçük tatil beldesinde, özgür bir şekilde yaşamlarını sorgulama, kendilerini tanıma, keşfetme ve yüzleşme olanağı bulurlar. Yeni bir yaşama başlamayı, yeni bir yaşam kurmayı denerler. Okur da onlar gibi, kendi yaşamını, ilişkilerini sorgulama ve yaşamla yüzleşme gereği duyar. Her okur romanda kendinden bir şeyler bulup çıkarabilir. Romanın kurgusu okura çok yakındır. Okumaktan hoşlanmayanların bile hoşnut kalacağı beğeniyle okuyabileceği yalın bir biçim kullanır yazar. Yapıt, eleştirel açıdan eleştirmene zengin bir yelpaze (izleksel, ruhçözümsel, yapısal, toplumsal, göstergebilimsel) sunar. Eylem düzleminde bir inceleme için de oldukça elverişli kurgusal niteliklere sahiptir **Ölü Bir Deniz**.

Eylem düzleminde yapılacak bir çözümleme metne dönük bir çalışmayı zorunlu kılar. Yalnızca soyut yapısal özellikleri değil yapıların bir araya getirerek oluşturduğu izleksel zenginliği, metnin vermek istediği asıl anlamı ortaya çıkarma kaygısı (saklı anlam) çağdaş eleştirinin katettiği önemli aşamalardan birini oluşturur. Eleştiri giderek daha özel ve bilimsel ölçütlere dayanma gereksinimi duyar. Ne aradığını bilmek ve sınırlarını belirlemek ister.

Çağdaş eleştirinin öncülerinden Gérard Genette'in dediği gibi, "genelden özele değil, özelden genele giden"¹ (induction) bir okuma tarzı bu anlamda yazınsal metni bilimsel ölçütlere göre ele almayı gerektirir. Eylem sürecinde ortaya çıkan karşıtlıklar, benzerlikler, birbirleriyle etkileşimleri sadece biçimsel açıdan değil içerik açısından da kurguda eleştirel bir zenginlik yaratır. Yazar ve yapıtla ilgili önemli ipuçları elde etme fırsatı verir okura. "Somuçta, içerik ve biçim sanatsal yaratıyı oluşturan birbirinden ayırlamaz bir bütünü temsil eder. Her ikisi de tek başına eksik kalır."²

Öykünün geçtiği tatil beldesine ilk gelen Yüksel'dir. Yüksel'in geliş öyküleme zamanında yer almaz. Onun Adnan Refik'ten önce geldiğini, motelin önündeki yeşil mercedes'ten anlıyoruz. Adnan Refik'in geliş anlatıldığı için ilk gelen O gibi görünür. Beldeye şehirlerarası bir otobüsle gelir. Kalacağı motele gitmek için minibüse biner. Adnan Refik'in şehirlerarası otobüsle beldeye gelmesi, motele ulaşmak için minibüse binmesi, onun ekonomik ve toplumsal konumuyla ilgili ipuçlarını daha anlatının başında verir okura.. Emekliliğiyle bir araba bile alamamış, kısıtlı olanaklarıyla tatil beldesine gelmiş orta halli birisidir. Günlük yaşamda her an karşılaşabileceğimiz binlerce Adnan Refik'ten yalnızca birisidir o. "Motele kadar gelmiyordu şehirlerarası otobüsler. Adnan Refik otobüsten indikten sonra, minibüs doluncaya kadar bir hayli beklemişti kasabada."³

Ekonomik durumu uygun olsaydı bu kadar beklemeyen bir taksi tutar ya da kendi özel arabasıyla giderdi kuşkusuz. Kalacağı motelin önünde park etmiş iki otomobil görür. Biri toz toprak içinde eski model bir yerli araba, diğeri açık yeşil renkli yepyeni bir mercedestir. Mercedes'in sahibi Yüksel'dir. Aslında araba bankaya aittir. Çalıştığı banka, tatilini yapmak için tek başına beldeye gelen Yüksel'e özel olarak tahsis etmiştir. Mercedes kime ait olursa olsun Yüksel'in hizmetine sunulması, onun ekonomik ve toplumsal konumunun Adnan Refik'ten çok daha iyi olduğunu gösterir. Daha romanın başında, iki kahraman arasındaki karşıtlık ekonomik ve toplumsal düzlemde kendini gösterir. Ekonomik ve toplumsal düzlemde ortaya çıkan karşıtlık başlangıçta Yüksel ve Adnan Refik'in birbirleriyle tanışmalarına, birbirlerini tanımalarına, yakınlaşmalarına ve birlikte olmalarına engel değildir. Bununla birlikte, birlikteliklerini sürdürmelerine de izin vermez. Kahramanların ekonomik ve toplumsal konumları yaşama farklı bakış açılarından bakmalarında önemli bir etkidir. Yüksel Adnan Refik için, Adnan Refik Yüksel için alışılmadık kişilerdir. Yaşam tarzlarındaki farklılık onları birbirlerine yaklaştırır, benzerliklerinin ortaya çıkmasını sağlar. Yaşamın tekdüzeliklerinden usanıp yeni arayış içinde olmaları onların en büyük benzerliğidir. Eylem süreci bu karşıtlık ve

benzerlik ikileminde başlar.

Adnan Refik'in tatil beldesine gelişiyle başlayan anlatı motele daha önce gelmiş olan Yüksel'in akşam yemeği için lokantaya inmesi ve bir masaya oturmasıyla devam eder. İki kahramanın karşılaşma zamanı yaklaşır. Ama nasıl?

Motele yeni gelen Adnan Refik'in de az sonra karnını doyurmak için lokantaya gelmesi kaçınılmaz olur. Birbirlerinden habersiz kapalı bir uzamda, kısa süreli bir konuşma için değil, uzun süreli bir konuşmayı, karşılaşmayı diğer eylemsel aşamalara dönüştürecek anlatısal ortamı hazırlar üçüncü tekil adlı anlatıcı. Kahramanlar birbirinden habersizdir ama, anlatıcı her şeyin farkındadır. Kişiler arasındaki toplumsal farklılığın boyutları akşam yemeğiyle ilgili tercihleri sırasında daha da belirginleşir. Adnan Refik rakıyı, Yüksel şarap ve balığı tercih eder: "*Köfte yemeye gelmedim buraya. Balık istiyorum. Kalamar falan da isterim. Bir de sizin güzel bir beyaz şarabınız vardı...*"⁴

Yüksel'in sözlerinden buraya ilk defa gelmediği, daha önceden buraları tanıdığı anlaşılıyor. Hiç bilmediği bir uzamda değildir. Uzamla ilişkisi geçmiş zamana dayanır. Önceden edindiği bilme ve tanıma olgusu eylemlerine etkinlik katar. Öykü düzleminde Adnan Refik'le birlikte geçireceği eylemsel aşamalarda yürekli, kendinden emin ve korkusuz tavırlar sergilemesine de katkıda bulunur. Lokantada akşam yemeği için sipariş verirken uzamla geçmişe dayalı ilişkisini tavırlarına yansıtır. "*Geçen yıl sen yoktun galiba? Hiç böyle değildi burası. Şimdi bir tuhaf olmuş. Kimsecikler yok.*"⁵

Garsonun verdiği yanıt öykü zamanıyla ilgili önemli bir ipucu verir. Beldedeki ve moteldeki ıssızlığın nedenini açıklarken öykü zamanına göndermede bulunur. Büyük olasılıkla yaz mevsimini başları ya da ilkbaharın sonlarıdır. Mayıs ya da Haziran ayları gibi. "*Hentüz mevsim başlamadı da ondan Hanımefendi. Mamafiş yarın kırk kişilik bir kafile bekliyoruz.*"⁶

Garsonun sözlerinden henüz tam anlamıyla turizm mevsiminin başlamadığı anlaşılıyor.

Yüksel, birkaç masanın dolu olduğu lokantada kendine bir yer bulup oturur, beyaz şarapla birlikte akşam yemeğinin tadını çıkarmak ister. Bu akşam yemeği, uzun zamandır özlediği, isteyip de yapamadığı, tek başına, özgürce, kimseye hesap verme kaygısı olmadan, yapmacıksız eylemlerde bulunabileceği bir başlangıçtır. Böylesine tinsel bir yoğunlukla beyaz

şarabını yudumlamaya başlar. Etrafındaki birkaç masaya göz gezdirirken geçmişini anımsar. Kocasını Ragıp, oğlu Ahmet, gelini ve torunu Mehmet'le birlikte geçen yaz burada yaşadıklarını, genç kızlık dönemini, Ragıp'la tanışmalarını, Ragıp'ı zorla Beyoğlu'nda bir otele götürüp kendisiyle birlikte olmasına razı etmesini, kendisiyle evlenmek için Ragıp'ın babasının zar zor onayını almasını, onunla evlenişini, çalıştığı bankayı, ilişkilerini, işyerindeki flörtü Fuat'ı, Fuat'ın kendisiyle ilgili sözlerini, oğlu Ahmet'le gelininin geçimsizliklerini, torunu Mehmet'in kendisine olan düşkünlüğünü bir bir gözünün önüne getirir. Yazar geriye dönüş yöntemiyle, kahramanının kendisini sorgulamasına ve geçmişine yüzleşmesine olanak verir. Sorgulama ve yüzleşme Yüksel'in içinde saklı, bastırılmış duygularını arzularının ve dürtülerinin okurla paylaşılmasına, Yüksel'in içindeki gerçek beni algılamasına ve farkına varmasına katkıda bulunur. Açıklayıcı işleviyle geriye dönüşlü anlatı, Yüksel'in şimdiki zamandaki konumunun nedenlerini ortaya koymasına yardımcı olur. Adnan Refik'le ilgilenmesi, ondan hoşlanması, ona yaklaşması, onu arzulaması ve onunla birlikte olması sorgulama, yüzleşme ve içindeki beni keşfetme sürecinin kaçınılmaz sonuçlarıdır.

Geçmişini sorgulama ve onunla yüzleşmenin ilk aşamasını geçici bir süre için erteleyen Yüksel'in dikkatini lokantadan içeri giren uzun boylu, 55 yaşlarında bir adam çeker. İçeri giren adam işyerindeki flörtü Fuat'a çok benzer. Bu ıssız yerde kimseyle ahablık kuramayacağını, bu yüzden canının sıkılacağını, bir an önce kaçtığı ortama (İstanbul'a) geri dönmek zorunda kalacağını düşünürken bu adamın (Adnan Refik) içeri girmesi onu heyecanlandırır. Adnan Refik'i özenle gözlemler. Adnan Refik'in dış görüntüsünden iç dünyasıyla ilgili ipuçları bulmaya çalışır. Yüksel ona karşı alışılmışın dışında bir ilgi gösterir. "*Gözlerini bir türlü ayıramıyordun adamdan.*"⁷

Zaman zaman göz göze gelirler. Gözlerini birbirlerinden kaçırmazlar. Yüksel'in dikkatli bakışları ve alımlı bedeni Adnan Refik'in gözünden kaçmaz. Uzaktan birbirlerini kollarlarken, birbirleriyle ilgili birçok şey geçer kafalarından. Özellikle Yüksel, tek başına bir masada şarap içen bir kadın olmasının, Adnan Refik tarafından nasıl karşılanacağı ve değerlendirileceği konusunda kaygılanır. İlk kez gördüğü yabancı bir erkeğin onunla ilgili böyle bir değerlendirmede bulunmasının aslında çok da fazla önemi olmaması gerekir. Oysa, Adnan Refik'in kendisiyle ilgili bakış açısını önemser. En azından, kendisiyle ilgili olumsuz bir kaniya sahip olmasını istemez. Ekonomik ve toplumsal konumuna karşın, Adnan Refik'e karşı duyduğu ilgi, toplumdaki kadınla ilgili geleneksel önyargıların ve bakış

açısının baskısı altında kalır. “Böyle bir motelde tek başına oturup içki içen bir kadın. Adam kim bilir ne sanıyordur? Belki de müşteri bekleyen bir orospu...”⁸

Adnan Refik’in böyle bir kaygısı yoktur. Kendi derdi kendine yeten, Yüksel gibi çevresindeki insanların ikiyüzlülüğünden, ilişkilerin yozlaşmasından, içtensizlikten ve yaşamın tekdüzeliğinden sıkılmış, kimseye haber vermeden valizini alıp buralara kadar gelmiş, ne yapacağına henüz karar verememiş, arayış içinde olan, bastırılmış, körelmiş duygularını, dürtülerini arzularını, kısacası iç gerçekliğini keşfetmek ve özgür olmanın tadını çıkarmak için yola çıkmış 55 yaşında emekli, yorgun, yıpranmış bir insanın ruh durumunu yansıtır görüntüsü. Ürkek ve çekingendir. Yüksel’i çekici ve alımlı bulur. Ancak, tanışmak için ilk adımı atacak cesareti yoktur. İlk adımı atan Yüksel olur. Geçmişte Ragıp’la evlenirken yaptığı gibi. Her şeye karşın, güçlü, cesaretli ve kendinden emin bir kadın görüntüsü vermektan kendini alamaz. Ragıp’la evliliğinin yanlış olduğunu düşünse bile. Adnan Refik’le tanışmanın yollarını arar. Fuat bahanesini kullanır. Fuat, Adnan Refik’e karşı duyduğu ilgide aracı görevi üstlenir. Adnan Refik ve Fuat mizaç olarak birbirlerinden çok farklıdırlar. Yalnızca, fiziksel özellikleri benzerdir. Karşılaşma aşamasını tanışma aşamasına çevirecek aracı eyleyen Fuat olur. Yüksel’in Adnan Refik’le tanışmasına zemin hazırlayan etken Fuat’ın mizacı değil, Adnan Refik’le olan fiziksel benzerliğidir. Bununla birlikte iki kahramanın aynı uzamda tek başlarına bulunmalarını da unutmamak gerekir. “Birden dayanamadı, yanındaki masaya doğru hafifçe eğilerek: “Afedersiniz Beyefendi.” Dedi. “Bir şey sorabilir miyim?” Ürkmüş gibi baktı adam. “Merakımı hoşgörün. Acaba Fuat isminde bir akrabanız, bir yakınınız falan var mı? “Bağışlayın. Benim Fuat isminde bir arkadaşım var. Demin siz içeri girerken, birden o geliyor sandım. Birbirinize çok benziyorsunuz.”⁹

İki eyleyen arasındaki tanışma aşaması başlar. Tanışmayı genişletmek ve derinleştirmek, bir başka deyişle öyküye dönüştürmek anlatıcı için kolaylaşır. Karşılaşma tanışmaya dönüşür. Aralarında başlayacak aşk serüveninin anlatı kurgusunun merkezine yerleşmesi için gerekli başlangıç aşamalarını tamamlar anlatıcı. Uzaktan uzağa başlayan aralarındaki konuşmayı derin bir sohbete dönüştürmek için Yüksel Adnan Refik’i masasına davet eder. Bir an için şaşırın Adnan Refik duraksar, teklifi kabul eder ve Yüksel’in masasına taşınır. Konuşmaya başlayan ve soru soran yine Yüksel olur. Önce konuşan sonra da konuşuran işlevini yüklenir öyküde. Önce kendini tanıtır, geçmişiyile ilgili gerektiği kadar bilgi verir. Sonra Adnan Refik konuşur. Karşılıklı sorularla konuşma derinlik kazanır. İşleri,

aileleri, ilişkileri hakkında hem birbirlerini hem de okuru bilgilendirirler. Birbirlerini tanımaya çalışırlar. Birbirlerinin geçmişlerini merak ederler, birbirleriyle ilgili her şeyi öğrenmek isterler. Tanışma tanımaya dönüşme sürecine girer.

Aynı uzamda bulunacakları için, diğer günlerde de ilişkilerinin sürekliliği geçici bir süre için de olsa güvence altına alınır. İki eyleyen için birbirlerine “günaydın”, “yemeğe gelir misiniz?”, “denize girebilir miyiz?” gibi ilişkilerini ilerletecek davet sözcüklerini kullanmak zor olmaz. İşin zor olan aşaması (başlangıç) atlatılır. Laf lafi açar örneği aralarındaki konuşma üçüncü tekil adil anlatıcının kontrolünde öykülemeye dönüşür. Birbirlerinin yaşamlarına duydukları merak ve ilgi en özel yanları da kapsayacak şekilde genişler. Evliliklerini, eşlerinin konumlarını, tutumlarını, çocuklarını tüm gerçekliğiyle dile getirmekten çekinmezler. Tatil beldesinde tek başına bulunmalarının nedenlerini öğrenmek isterler. Aynı uzamda bulunuş nedenleri pek farklı değildir. Yaşadıkları çevreden uzaklaşmak, kafa dinlendirmek ve özgür olmak için buradadırlar. Gerek Adnan Refik, gerekse Yüksel, öykü ve öyküleme sürecinde birbirlerini tamamlayan iki eyleyen olarak olay örgüsündeki yerlerini alırlar. Aşk serüveninin asıl kahramanı ikisi olur. İkisinin aşk öyküsü aynı zamanda romandaki ilk anlatıyı da (recit premier) oluşturur.

Adnan Refik’in tatil beldesine gelişinden ailesi habersizdir. Yüksel’in gelişinden ailesinin ve işyerinin bilgisi vardır. Adnan Refik’in habersiz gelişini, Yüksel’in gelişinden ailesinin haberdar olmasını toplumdaki geleneksel erkek-kadın bakış açısına ve öngörüsüne bağlamak olanaklı kuşkusuz. Ekonomik ve toplumsal konumu Adnan Refik’ten daha iyi olmasına karşın, Yüksel gelişiyile ilgili ailesine ve işyerine bilgi verme gereği duyar. Yüksel’in aile içinde üstlendiği sorumluluğun büyük payı vardır bunda. Erkek olmanın verdiği toplumsal getiriyle, Adnan Refik ailesini bilgilendirme gereği ve kaygısı taşımaz. Çevresinden uzaklaşmak ve kendisini soyutlamak isteyen Yüksel ise sorumluluklarından kaçamaz. Bu tutumuyla Yüksel, aileyi ayakta tutan kadındır (yuvayı kuran diş kuştur) toplumsal öngörünün ya da özdeyişinin tipik bir temsilcisi durumundadır.

Ragıp’ın ve Ahmet’in ikiyüzlü, sorumsuz, vurdumduymaz tavırlarına karşın, Yüksel ailesini ayakta tutmaya, iyi aile görüntüsü vermeye çaba harcar. Oysa, kendisi de inanmaz buna. Ancak, dışarıya karşı iyi aile görüntüsünü sürdürme zorunluluğunu ve sorumluluğunu tek başına üstlenir. Torunu Mehmet’e duyduğu sevgi bu işlevi sürdürmesinde en büyük etken olur. Kadın konumu ne olursa olsun, sabreden, özveride bulunan, üzülen, acı çeken ve aldatılan bir eyleyen, erkek ise sorumluluktan kaçan, özveride

bulunmayan, aldatan bir eyleyen olarak sunulur. Aldatan-aldatılan ilişkisi özellikle Yüksel-Ragıp-oğlu Ahmet-gelini ve Fuat beşgeninde odaklaşır. Yüksel'in temsil ettiği kadın imgesi özveri-sorumluluk bağlamında değerlendirildiği zaman Adnan Refik'in karısı için de geçerlidir. Adnan Refik, ailesinden habersiz motelin lokantasında bir masada rakısını yudumlarken karısı yuvasında çocuklarının başındadır. Toplumsal düzlemde O Adnan Refik kadar şanslı değildir.

Yüksel ve Adnan Refik ailelerinden uzakta geçici de olsa özgürlüğün ve sorumluluklardan kaçmanın, uzaklaşmanın kendilerine neler sunacağını beklemeye koyulurlar. Okur olayların gelişiminden çok sonucunu merak eder. Gelişme bölümüyle ilgili az çok neler olacağını sezinler. Akşam yemeğindeki uzun sayılabilecek söyleşinin ardından her ikisi de odalarına çekilir. Karşılıklı izlenimlerini iç konuşma yöntemiyle okurla paylaşırlar. Okurun her ikisinin de neler düşündüğünden haberi vardır. Oysa onların şimdilik, birbirleriyle ilgili edindikleri izlenimlerden bilgileri yoktur. Yalnızca merak etmekle yetinirler. Birbirlerinden etkilenirler ve hoşlanırlar. Diğerlerinden farklı olup olmadıklarını anlamaya özen gösterirler. Yaşamlarına umut ve heyecan verebilecek farklı bir şeyler bulma peşindedirler: Yaşamlarındaki tekdüzelikten kurtulmak için bir çıkış yolu ararlar. Zira iki kahramanın eylemleri de sıradanlaşmıştır. Yaşamdan ve yaşamın nimetlerinden hoşnut kalmadıkları, zevk almadıkları bir konumda bulunurlar. Yaşama yeniden bağlanmalarını sağlayacak ortak bir eylemde buluşmaları kaçınılmaz olur. Bu buluşma aynı zamanda romandaki ana olay örgüsünü oluşturacak eylem sürecinin de çıkış noktası olur. Eylemlerin öyküleme düzleminde daha yoğun bir şekilde sunulmasına katkıda bulunur. Bu bağlamda öykü ve öyküleme zamanı örtüşür. Eylemlerin yoğunluğu ile anlatı zamanının süresi koşutluk gösterir. Okur iki kahramanın eylemleriyle zamansal göstergeler arasında ilişki kurarken fazla zorlanmaz. Anlatı boyunca ortaya çıkacak eylemsel parçaların ulaşacağı bütünü kolayca kestirebilir. Yüksel'in Ragıp ve Fuat'ta, Adnan Refik'in eşinde bulmayı umdukları ancak düş kırıklığı yaşadıkları, bir türlü ulaşamadıkları bir şey: "Çıkarsız bir aşk".

Çok geçmeden aradıkları nitelikleri birbirlerinde bulabileceklerine inanırlar. Bir an için gerçek mutluluğu, çıkarsız bir sevgiyi yakalayabileceklerini düşünürler, çok geç olduğunu bilmelerine karşın. İçtenliklerini, çıkarsız bir aşk arayışlarını, ideallerini dile getirmenin yollarını ararlar. Karşılıklı yemek davetleri, birlikte deniz ve güneş keyfi yapmaları, Yüksel'in Adnan Refik'in ev tutmasına ve evi düzenlemesine yardım etmesi tanıma sürecini hızlandırır. Daha sık görüşürler. Artık

ilişkileri olağan olmaktan çıkar. Düşüncelerindeki yakınlaşma fiziksel birlikteliklerinin de gerçekleşmesine neden olur. Daha sık görüşmeyi ve birlikte olmayı arzularlar. Karşılıklı bir özlem duygusu oluşur. İlişkilerinin boyutları genişler. Birbirlerinin mahremiyetlerine tanık olurlar. Bundan rahatsız olmazlar, aksine hoşlanırlar. Yüksel daha önce yaşamadığı, tatmadığı duyguları ve heyecanları paylaşır Adnan Refik'le birlikte. Fuat'la bir kez birlikte olmuş, bundan hiç hoşnut olmamış hatta utanç duymuştur. Evliliklerinin ilk dönemlerinde bile Ragıp'la birlikte bu kadar mutlu olmamıştı. O zamanlar ilişkileri az da olsa heyecan veriyordu ona. Sonraları Ragıp'ın gerçek yüzünü tanımış, onun vurdumduymazlıklarından, iki yüzlülüğünden usanmış, önemsememeyi öğrenmişti. Kısacası bu iki yüzlü ortama alıştırmıştı kendini.

Ragıp ve Fuat'tan sonra yabancı bir erkeğe ilk kez bu kadar yakın olur. Adnan Refik de Yüksel'den farklı değildir. Ona göre daha ürkek ve çekingendir. Eşinden sonra bir kadına ilk kez bu kadar yakındır. Nasıl bir çekingendir. Eşinden sonra bir kadına ilk kez bu kadar yakındır. Nasıl bir tutum takınması gerektiğini bilemez. Eylemlerinde ve sözlerinde sürekli bocalar. Kadın olmasına karşın, Yüksel daha cesur bir tavır sergiler. Hoşlandığını ve arzuladığını dile getirmek ister. Geçmişteki Fuat deneyimini anımsar. Buna rağmen cesur tavrını sürdürür. Giyimi, sözleri ve davranışları bu eğilimini açıkça gözler önüne serer. "Yüksel, arabadan plaj çantasını alarak döndü. Adnan Refik'in kımıldamadan odanın ortasında beklediğini görünce: "Ne duruyorsunuz?" dedi. "Saat beş. Bu saatte denize doyum olmaz. Hadi kaçırılmayalım." Adnan Refik boynunu büktü: Mayomu almamışım ben," dedi." ¹⁰

İlişki sürecinde, ilk adımı atan genellikle Yüksel'dir. Yüksel'in bu tavırları Adnan Refik'i zaman zaman rahatsız etse de sessiz kalmayı yeğler. Onunla birlikte, unuttuğu heyecanları ve duyguları keşfettiğinin bilincindedir. Göstereceği tepkinin ölçüsünü bilemez. Yüksel'i yitirmekten korkar. Yüksel de aynı korkuyu taşır Adnan Refik için. Adnan Refik'in kızdığını yada kızardığını fark ettiğinde, alttan alarak geçiştirmeye çalışır. "Aman pek hoş olmuşsunuz doğrusu! Fotoğraf makinemi alsaydım, bir resminizi çekerdim. Yılın fotoğrafı olurdu. Adnan Refik kızardı. "Şaka, şaka" dedi Yüksel. "Kızmayın. Pekâlâ olmuş işte." ¹¹

İlişkilerinin boyutlarının genişlediği ve zirveye ulaştığı anlarda korku her ikisinin de içlerinden sökülüp atamayacakları bir saplantıya dönüşür. Karşılaşma, tanışma, tanıma, yakınlaşma aşamalarında birlikte olmak için duydukları çekingenlik ve korku bu kez ancak düşlerde yaşayabilecekleri, zor yakalayabilecekleri çıkarsız aşklarını ve birlikteliklerini yitirme korkusuna dönüşür. Yaşadıkları düş gibidir. uyanmaktan, uyandırılmaktan

korkarlar. Bununla birlikte düşten uyanma zamanı yaklaşır. İki eyleyenin de kaygısı artar. Özellikle Yüksel, kocası Ragıp, oğlu Ahmet ve çalıştığı bankadan her an bir haber gelecekmış gibi kaygılanır. Haksız da değildir. *“Rahatsız ettim Hanımefendi ama bir yıldırım telgrafınız vardı. Telefonla yazdırdılar. Onun için... Telgraf bu sabah İstanbul'dan çekilmiş. Mehmet ağır hasta, seni sayıklıyor, acele dön, deniliyor. Telgrafi çeken Ahmet adında biri.”*¹²

Telgrafta yazılanlar doğru mudur yoksa değil midir bilinmez ama, yaşadığı tatlı düşten uyandırır Yüksel'i. Torunu yaşamındaki tek dayanaktır. Çevresinde onu çıkarsız seven tek kişi Mehmet'tir. Torunu Mehmet'e duyduğu sevgi bir an için henüz bulduğu çıkarsız aşkı Adnan Refik için beslediği sevgiyle çatışır. Apar topar hazırlık yapar yola çıkmak için. Adnan Refik'i bırakıp gitmek istemez. Son anda aklına bakıcı kadına telefon etmek gelir. Telgrafın Ragıp ya da Ahmet'in bir oyunu olabileceğini düşünür. *“Ben Yüksel,” dedi telaşla. “Mehmet nasıl?” Sesinden kadının şaşırıldığı belli oluyordu. Siz neredesiniz Hanımefendi? Nerden arıyorsunuz? “Bırak şimdi beni, Mehmet'in durumu nasıl?” “İyi çok şükür.” “Neymiş hastalığı?” “Hasta falan değil Hanımefendi. Bir şeyciği yok.”*¹³

Mehmet'in hasta olmadığını öğrenmesi Yüksel'i rahatlatır. Bununla birlikte telgraf eninde sonunda geriye dönmesi gerektiğini, rahat bırakılmayacağını anımsatır ona. Bir süre daha Adnan Refik'le birlikte olacağına sevinir gibi görünmeye çalışır. Telgraftan olumsuz yönde etkilenirler. *“Dönüş yolu boyunca Yüksel o kadar dalgın ve suskundu ki Adnan Refik de konuşmaya cesaret edemedi.”*¹⁴

Önce tinsel sonra bedensel birlikteliklerine kadar yükseliş gösteren ilişkileri, telgrafta birlikte düşüşe geçer. Yüksel geçmişinin kendisini asla rahat bırakmayacağını anlar. Adnan Refik de eninde sonunda ailesinin kendisini arayıp bulacağını farkına varmaya, Yüksel'le ilişkisini bitirmek zorunda kalacağını sezinler. Öfkelerinin önüne geçemezler. İstemeden birbirlerini kırarlar. Ancak andropoz ve menopoz dönemlerinde yakalayabildikleri bu geç kalmış mutluluğu yitirme kaygısı ve korkusu her iki eyleyeni de hırçınlaştırır. Gerek tinsel gerekse bedensel açıdan bir uzaklaşma süreci başlar. Sık sık birlikte olmaları bu süreci engelleyemez. Uzaklaşma sürecinde, sık sık tartışır, birbirlerine kısa süreliğine darılırlar ve barışırlar. Kısa süreli ayrılıklar eyleyenlerdeki özlemi ve kavuşma isteğini arttırır. Yaptıklarından pişmanlık duyarlar. Birbirlerini merak ederler. Birbirlerini görmeye can atarlar. *“Korna sesini duyunca telaşla fırladı mutfaktan. Bir yandan yağlı parmaklarını mayosunun arkasına silerek temizlemeye çalışıyordu. Yüksel, yüzü gözü, üstü başı toz toprak içinde,*

*arabadan indi, ona doğru koştu. Yıllarca sürmüş bir özlemi gidermek istiyorlarmış gibi sıkı sıkı sarıldılar birbirlerine.”*¹⁵

Hırçınlıklar ve tartışmaları ayrılmalarının kaçınılmaz bir son, bir gerçek olduğunu sezinlemelerinden kaynaklanır. Yaşadıkları kısa süreli tutkulu birliktelikler kaygılarını ve korkularını gidermeye yetmez. Adnan Refik Yüksel'e kaygısını açıkça dile getirir. *“Seni çok seviyorum. Hep burada kalmanı da ne kadar istiyorum bilemezsin. Ama kalmayacağını, kalamayacağını da biliyorum... Bana gelmekle beni öyle mutlu ettin ki bunu sana anlatmam çok zor. Bu mutluluktan korkuyorum.”*¹⁶

Ayrılığın kaçınılmazlığının bilincinde olan Adnan Refik Yüksel'e alışmaktan çekinir. Alıştıktan sonra ayrılığın kendisine çok acı vereceğini bilir. Yüksel yanındayken bile bu acıyı derinden hisseder. Ya yokluğu? Bunu düşünmek bile istemez. Daha fazla alışmadan bu ilişkinin bitirilmesinin zorunlu olduğuna inanır. Kendisinin bile kabullenmediği düşünceleri bilerek Yüksel'e dayatmaya kalkışır. Olumsuz tutum ve tavırlarında ısrar eder. Yüksel Adnan Refik'in tutum ve tavırlarındaki bu ani değişime bir anlam veremez, şaşırıp kalır. Tanıdığı, sevdiği ve taptığı adam bu olamaz diye iç geçirir. *“İçini çekti. Annesinin bir sözü gelmişti aklına. “Sakın uyurken görünme kocana, bir kadın her zaman kocasından sonra uyumalı, kocasından önce uyanmalı!” derdi. Ne kadar doğru.... Sevdiği adam bu muydu şimdi.”*¹⁷

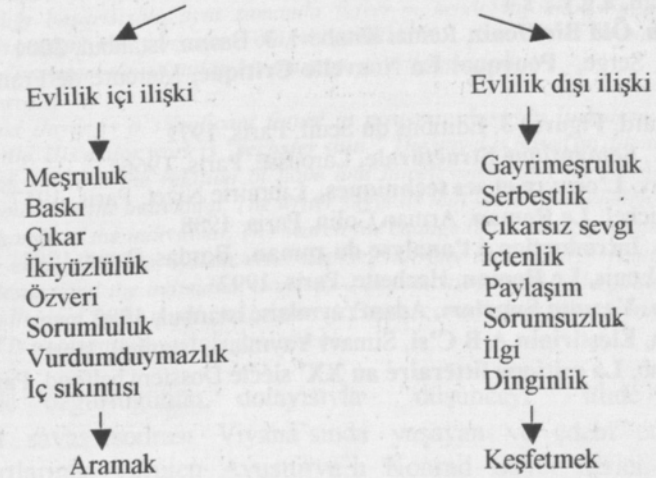
Gençlik dönemlerinde yaptıkları yanlış seçim onların elini kolunu bağlar. Çok geç kaldıklarının farkına varırlar. Birbirlerine karşı duydukları karşılıksız aşkın birlikte olmalarına yetmeyeceğini öğrenirler. Bununla birlikte, yaşadıkları bu kısa süreli birliktelik, yaşamlarından asla atamayacakları, silmeyecekleri, hep anımsayacakları yaşanmış bir düş olarak kalır. Yemek yerken, müzik dinlerken, şiir okurken, televizyon seyredirken hep yaşadıklarından bir şeyler bulup çıkaracaklar. Her yerde kendileriyle ilgili bir ize rastlayacaklar. Aşk ve birliktelikleri düşüncelerinde yaşamaya devam edecektir. Aşkları bedensellikten tamamen uzaklaşarak tinsel bir görünüm kazanır. Yaşadıklarını her şeye karşın düş kırıklığıyla değil özlemle anılacak bir dönem olarak değerlendirirler, başarılı bir eylem olarak kabullenirler. Eylemleri olumlu bir tavırla sunulur öyküleme düzleminde. İçi boş bir birliktelik değildir yaşananlar. İçinde, insanların hep peşinde olduğu cesaret, içtenlik, karşılıksız sevgi gibi aranan, özlem duyulan izleksel öğeleri barındırır. *“Buraya kadar gelebilmiş olması bile büyük bir başarıydı... oysa başarmıştı. Otobüse binmiş ve buraya gelmişti.”*¹⁸

Yazarın asıl üstünde durmak istediği bu kısa süreli tutkulu aşk öyküsünün sunulması değildir kuşkusuz. Evlilik kurumuna, orta yaşlı iki kahramanın sözleri ve eylemleri aracılığıyla eleştirel bir yaklaşımda bulunur yazar. Evlilik, iki yüzlü, baskıcı, kısıtlayıcı, yasaklayıcı, tekdüze, içtenliksiz ilişkilere dayalı zorunlu bir birliktelik, bir bakıma bireylerin özgürlüğünü kısıtlayan zorunlu bir sözleşme gibidir Yüksel ve Adnan Refik için. Evlilikleri içlerindeki sevgiyi, aşkı, saygıyı en önemlisi içtenliği köreltir, umduklarını bulamazlar eşlerinde. Yüksel ve Adnan Refik arasındaki çıkarsız aşkın ve çıkarsız ilişkinin başlamasına ve sona ermek zorunda kalmasına neden olan aynı şeydir: Başarısız evlilikleri. Eşlerin iki yüzlülüğü ve vurdumduymazlığına karşın, kadının evlilik kurumunu devam ettirebilmek için gösterdiği tek taraflı özveri ve üstlendiği sorumluluk zorunlu olarak onun eylem alanını daraltır, kendini özgürce tanımlama olanağından yoksun bırakır. Evliliklerinde umduğunu bulamamış iki eyleyenin anlatı öncesi buldukları uzamdan uzaklaşarak öykünün geçtiği asıl uzamda (espace central, tatil beldesi) bir araya gelip yaşadıkları evlilik dışı ilişkinin, paylaştıkları ortak duyguların geçirdiği eylemsel aşamaların anlamsal bir bütünlüğe ulaştığını bir şemayla da göstermek olanaklıdır.

Şemada görülen eylem ve anlamlandırma aşaması olarak ele aldığımız metinde saklı anlamı ortaya çıkarma uğraşısı okurun ilgisini giderek iki eyleyenin eylemlerinin verdiği heyecandan çok yaşadıkları evlilik dışı ilişkinin nedenlerini sorgulamaya yönelir. Anlatıcı iki eyleyenin yardımıyla aile kurumunu olay örgüsünün merkezine yerleştirir. Evlilik içi ve evlilik dışı ilişki hakkında okurda olumlu yada olumsuz genel bir yargı oluşmasına katkıda bulunan anlamlandırma süreçleri bunu doğrular. Evlilik içi ilişki olumsuz, evlilik dışı ilişki olumlu bir yaklaşımla aktarılır eylem sürecinde. Baskı, ikiyüzlülük, sorumsuzluk, çıkarıcılık, ilgisizlik, iç sıkıntısı gibi olumsuz kavramlar evlilik içi ilişki (aile); özgürlük, içtenlik, sorumluluk, özveri, dinginlik gibi olumlu kavramlar evlilik dışı ilişki içinde gösterilir. Evlilik içi ve evlilik dışı ilişki bağlamında ele alınan ve sorgulanan aile kavramının içinde barındırdığı izleksel parçalar karşıtlık ilkesine dayalı olarak okuru anlamsal bir bütünlüğe götürür aslında. Eyleyenler (Yüksel ve Adnan Refik) evlilik içi ilişkide arayış, evlilik dışı ilişkide keşfetme süreciyle tanışır. Peşinde oldukları asıl şeyin çıkarsız bir aşk (gerçek sevgi) olduğunun farkına varırlar. Gerçek sevgi aynı zamanda eylem ve anlamlandırma aşamalarının ulaştığı izleksel bütünlüğü, başka bir deyişle yazarın vermek istediği asıl iletiyi (metnin saklı anlamını) oluşturur.

Eylem aşaması

Rastlamak	İstemek
Tanışmak	
Tanımak	
Özlemek, Arzulamak	
Birlikte olmak	Gerçekleştirmek
Korkmak	İstememek
Tartışmak	
Hırçınlaşmak	
Farkına varmak	Zorunlu olmak
Uzaklaşmak	
Ayrılmak	

Anlamlandırma aşaması
Aile

Çıkarsız aşk (gerçek sevgi)

Notlar

- ¹ Genette, Gérard, **Figures 3**, Editions du Seuil, Paris, 1972, s.,68
 - ² Raimond, Michel, **Le Roman**, Arman Colin, Paris, 1988, s.,7
 - ³ Bener, Erhan, **Ölü Bir Deniz**, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 2001, s.,7
 - ⁴ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 13
 - ⁵ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 13
 - ⁶ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 13
 - ⁷ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 23
 - ⁸ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 25
 - ⁹ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s., 25-26
 - ¹⁰ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.111
 - ¹¹ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.112
 - ¹² Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.140
 - ¹³ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.151
 - ¹⁴ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.155
 - ¹⁵ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.207
 - ¹⁶ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.211
 - ¹⁷ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.219
 - ¹⁸ Bener, Erhan, **a.g.y.**, s.47
- Bener, Erhan, **Ölü Bir Deniz**, Remzi Kitabevi, 3. Basım, İstanbul, 2001
- Dobrovsky, Serge, **Pourquoi La Nouvelle Critique**, Mercure de France, Paris, 1966
- Genette, Gérard, **Figures 3**, Editions du Seuil, Paris, 1972
- Greimas A.J., **Sémantique Structurale**, Larousse, Paris, 1966
- Michaud, Guy, **L'oeuvre et ses techniques**, Librairie Nizet, Paris, 1957
- Raimond, Michel, **Le Roman**, Arman Colin, Paris, 1988
- Reuter, Yves, **Introduction à l'analyse du roman**, Bordas, Paris, 1991
- Rey Pierre – Louis, **Le Roman**, Hachette, Paris, 1992
- Yücel Tahsin, **Yazının Sınırları**, Adam Yayınları, İstanbul, 1982
- Yücel Tahsin, **Eleştirinin A B C'si**, Simavi Yayınları, İstanbul, 1991
- Yves-Jean Tab, **La critique littéraire au XXe siècle** Dossiers belfond, Paris, 1987

Konrad Bayer ve Altıncı His Yapıtında Ümit-Ümitsizlik ve Karamsarlık

Konrad Bayer and Hope, Hopelessness and Pessimism in The Sixth Sense

Halil Kumaş

Atatürk Üniversitesi KKEF Alman Dili Eğitimi
Anabilim Dalı hkumas@atauni.edu.tr

Özet

Konrad Bayer çok yönlü edebi etkinlikleri olan yazarlardan biri olarak savaş sonrası Avusturya edebiyatında yerini almıştır. Bayer'in en önemli yapıtı **Altıncı His** adlı romanıdır. Yapıtta ikilemler ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri ümit-ümitsizlik çatışması ve bireyin düştüğü karamsarlıktır. Yazar, bireyin değişimi ile toplumun değişeceğini savunmuştur. Yenilik arayışlarının arka planında sistem değişikliği yatmaktadır. Yapıtta yenilik ve değişim ümitleri ümitsizlikle sonuçlanmış, birey karamsarlığa düşmüştür. Bireyin romanda uğradığı başarısızlık, aynı zamanda Bayer'in kendi yaşamında uğradığı başarısızlığın bir yansıması olarak görülebilir. **Altıncı His** bu nedenle Bayer'in yaşamına ışık tutan bir ayna işlevi üstlenmektedir.

Abstract

Konrad Bayer is a significant figure in post-war Austrian literature as a versatile. His major work is "**sechster sinn**". The novel is based on dilemmas, one of which is the relation of hope and hopelessness and the pessimism confronted by the individual. The writer suggests that society can change with the change of the individual. The search for change in his work is supported by a change of the system. The hope of novelty and change results in hopelessness and the individual develops a pessimistic attitude. The failure of the individual in the novel can be seen as Bayer's own failure. That is why, the novel is predominantly autobiographical.

İfade özgürlüğünün, dolayısıyla düşüncüyü ifade etmenin sınırlandığı savaş sonrası Viyana'da yaşayan ve edebi etkinliklerini sürgün şartlarında yürüten Avusturyalı Konrad Bayer ilerici, gelişmeye açık, radikal düşünceleriyle ancak dar bir çevrede dikkatleri üzerinde toplayabilmiştir. Bu anlayış içinde edebi etkinliklerde bulunan Hans Carl Artmann, Oswald Wiener, Gerhard Rühm ve Friedrich Achleitner ile birlikte **Viyana Grubu**'nu oluştururlar. İlk kez grup olarak 1957 yılında kamuoyunun huzuruna çıkar ve ilk bildirimlerini sunarlar. Bir yıl sonra "23 Haziran 1958 de gazeteci Dorethea Zeemann **Wiener Dichtergruppe** (Viyana Şairler Grubu) adını " **Neuer Kurier**" gazetesinde onlar için kullanır". Bu grup farklı fikirlerinden dolayı yasakçı anlayışın etkilerinin